दिव्यम्

संस्कृत पाठमाला

2

2. संज्ञा शब्दः–अकारान्त पुल्लिंग

❒ अभ्यासकंठी

1.

	'अ'		'ब'
(क)	मृगः	(i)	बैल
(ख)	शुकः	(ii)	हाथी
(ग)	वृषभः	(iii)	हिरन
(घ)	कुक्कुरः	(iv)	तोता
(ङ)	गजः	(v)	कुत्ता

2.

मयूरः

कुक्कुरः

सिंहः

सूर्यः

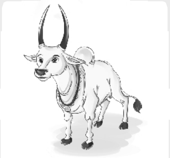
वृषभः

कपोतः

❑

3. अकारान्त पुल्लिंग शब्दानां प्रयोगः

❒ अभ्यासकंठी

1. (क) शेर सिंहः (ख) डाकिया पत्रवाहकः
(ग) मोर मयूरः (घ) राजा नृपः

2. (क) छात्रः पठतिः। छात्र पढ़ता है।
(ख) मयूरः नृत्यति। मोर नाचता है।
(ग) बालकः धावति। बालक दौड़ता है।
(घ) एषः क्रीडति। यह खेलता है।
(ङ) सः हसति। वह हँसता है।

❑

4. संज्ञा शब्दः–आकारान्त स्त्रीलिंग

❐ अभ्यासकंठी

1.

'अ'	'ब'
मूषिका	बिल्ली
अजा	मक्खी
पिपीलिका	चुहिया
वर्तिका	बकरी
विडाला	बतख
मक्षिका	चींटी

2.

अजा

वर्तिका

कोकिला

बालिका

पिपीलिका

ललना

3.

'अ'	'ब'
बालिका	अध्यापिका
चटका	कली
शिक्षिका	कोयल
ललना	गौरैया
कलिका	लड़की
कोकिला	स्त्री

❏

5. आकारान्त स्त्रीलिंग शब्दानां प्रयोगः

❐ अभ्यासकंठी

1. (क) एषा **का** अस्ति?
   एषा **काकः** अस्ति।

(ख) सा **का** अस्ति?
सा **अजा** अस्ति।
(ग) **एषा** का अस्ति?
एषा **पिपीलिका** अस्ति।
(घ) **सा का** अस्ति?
सा **कलिका** अस्ति।

2.

(क) कली	कलिका
(ख) चिड़िया	चटका
(ग) यह	एषा
(घ) वह	सा
(ङ) कौन	का
(च) लड़की	बालिका

3. (क) एषा अजा अस्ति। (ख) सा शिक्षिका अस्ति।
(ग) एषा का अस्ति?

❑

6. संज्ञा शब्दः–अकारान्त नपुंसकलिंग

❒ अभ्यासकंठी

1.

'अ'	'ब'
(क) पुस्तकम्	(i) पत्ता
(ख) कन्दुकम्	(ii) फूल
(ग) वायुयानम्	(iii) पहिया
(घ) पुष्पम्	(iv) किताब
(ङ) चक्रम्	(v) हवाई जहाज
(च) पर्णम्	(vi) गेंद

2.

भवनम्

चक्रम्

वायुयानम्

कमलम्

फलम्

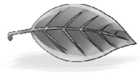
पर्णम्

❑

7. अकारान्त नपुंसकलिंग शब्दानां प्रयोगः

❒ अभ्यासकंठी

1. (क) एतत् **किम्** अस्ति?
   एतत् **पुष्पम्** अस्ति।
   (ख) **तत्** किम् अस्ति?
   तत् **छत्रम्** अस्ति।
   (ग) एतत् **किम्** अस्ति?
   एतत् आम्रम् अस्ति।
   (घ) तत् **किम्** अस्ति?
   तत् **पर्णम्** अस्ति।

2.

(क)	वह	तत्
(ख)	यह	एतत्
(ग)	क्या	किम्
(घ)	गेंद	कन्दुकम्
(ङ)	सब्जी	शाकम्
(च)	हवाई जहाज	वायुयानम्

3. (क) एतत् आम्रम् अस्ति।
   (ख) तत् छत्रम् अस्ति।
   (ग) एतत् कमलम् अस्ति।
   (घ) तत् शाकम् अस्ति।
   (ङ) एतत् पुस्तकम् अस्ति।

❑

8. संज्ञा शब्दः–वचन बोधम्

❒ अभ्यासकंठी

1.

अश्व:

अश्वौ

अश्वा:

छत्रम्

छत्रे

छत्राणि

वर्तिका

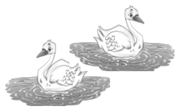

वर्तिके

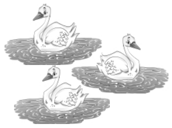

वर्तिका:

❑

9. संज्ञा शब्दानां प्रयोगः

❒ अभ्यासकंठी

1.

गजः अस्ति।

पत्राणि **सन्ति**।

पुष्पौ **स्तः**।

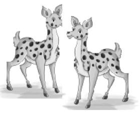

मृगौ **स्तः**।

कोकिला **अस्ति**।

छत्राणि **सन्ति**।

2.

	एकवचन	द्विचन	बहुवचन
(क)	लता	**लते**	**लताः**
(ख)	नर	**नरौ**	**नराः**
(ग)	छत्रम्	**छत्रे**	**छत्राणि**

❑

10. सर्वनाम शब्दः–प्रथमपुरुषः

❒ अभ्यासकंठी

1. (क) धावक: धावति। **सः** धावति। (एषा/सः/एतत्)
   (ख) मृग: चरति। **एषः** चरति। (तत्/एषः/एषा)
   (ग) सिंह: गर्जन्ति। **एषः** गर्जति। (सा/एषः/तत्)
   (घ) चक्रम् घूर्णति। **एतत्** घूर्णति। (सा/एतत्/सः)

2. (क) बालकौ: हसत:। **एतौ** हसत:। (एतौ/एते/एते)
(ख) मक्षिके उड्डयत:। **एते** उड्डयत:। (एतौ/तौ/एते)
(ग) पत्राणि पतन्ति। **एतानि** पतन्ति। (एतौ/एतानि/तौ)
(घ) मयूरानि नृत्यन्ति। **एते** नृत्यन्ति। (एते/तौ/तत्)

3. (क) मयूर: नृत्यति। नृत्यति
(ख) बालिका गच्छति। गच्छति
(ग) चक्रम घूर्णति। घूर्णति
(घ) सिंह: गर्जति। गर्जति

4. (क) गजौ खादत:। खादत:
(ख) कुक्कुरौ भषत:। भाषत:
(ग) ते क्रीडन्ति। क्रीडन्ति
(घ) पिका: कूजन्ति। कूजन्ति

5.

	मूल शब्द	(धातु)	क्रिया
(क)	पठ्	(पढ़ना)	पठति
(ख)	घूर्ण	(घूमना)	घूर्णति
(ग)	गम्	(जाना)	गच्छति
(घ)	धाव्	(दौड़ना)	धावति

6.

(क)	जपति	जपत:	(ख)	पतति	पतत:
(ग)	चलति	चलत:	(घ)	गच्छति	गच्छत:
(ङ)	पचति	पचत:			

7.

(क)	गच्छति	गच्छन्ति	(ख)	धावति	धावन्ति
(ग)	पठति	पठन्ति	(घ)	आगच्छति	आगच्छन्ति
(ङ)	कूजति	कूजन्ति			

❑

11. सर्वनाम शब्द:–मध्यमपुरुष:

❐ अभ्यासकंठी

1. (क) **त्वम्** गायसि। (स:/त्वम्/यूयम्)
(ख) **युवाम्** धावथ:। (युवाम्/तौ/ते)
(ग) **युवाम्** गच्छथ:। (अहम्/युवाम्/स:)
(घ) **यूयम्** खादथ। (यूयम्/युवाम्/त्वम)

2.

	धातु	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
(क)	पिब	पिबसि	पिबथ:	पिबथ
(ख)	गम्	गच्छसि	गच्छथ:	गच्छथ

(ग) पत	पतसि	पतथः	पतथ
(घ) पठ्	पठसि	पठथः	पठथ

3\. (क) यूयम् → पठसि   1. यूयम् क्रीडथ।
(ख) युवाम् → गच्छथः   2. त्वम् पठसि।
(ग) त्वम् → क्रीडथ   3. युवाम् गच्छथः।
(घ) युवाम् → हसथः   4. युवाम् हसथः।

❑

12. सर्वनाम शब्दः–उत्तमपुरुषः

❑ अभ्यासकंठी

1\. (क) अहं पाठशालां गच्छामि।   (ख) आवां लिखावः।
(ग) वयं गृहं गच्छामः।   (घ) अहं पठामि।
(ङ) यूयं क्रीडथ।
(च) त्वं पुष्पं पश्यसि।
(छ) युवां हसथः।
(ज) वयं पुस्तकं पठामः।

2\. (क) वयम् गच्छामः। (आवाम्/अहम्/वयम्)
(ख) आवाम् लिखावः। (अहम्/आवाम्/वयम्)
(ग) अहम् पठामि। (आवाम्/वयम्/अहम्)
(घ) वयम् नृत्यामः। (अहम्/वयम्/आवाम्)
(ङ) आवाम् क्रीडावः। (आवाम्/वयम्/अहम्)
(च) वयम् पश्यामः। (वयम्/अहम्/आवाम्)
(छ) अहम् लिखामि। (अहम्/वयम्/आवाम्)
(ज) अहम् खादामि। (अहम्/आवाम्/वयम्)

❑

13. क्रिया लट्लकारः–वर्तमानकालः

❑ अभ्यासकंठी

1\.

वयम् **पठामः**।

मयूरः **नृत्यामि**।

यूयम् **क्रीडथ**।

2. **गम् (गच्छ) (लट्लकार:)**	**एकवचनम्**	**द्विवचनम्**	**बहुवचनम्**
प्रथमपुरुष:	गच्छति	गच्छत:	गच्छन्ति
मध्यमपुरुष:	गच्छसि	गच्छथ:	गच्छथ
उत्तमपुरुष:	गच्छामि	गच्छाव:	गच्छाम:
'पठ' (लट्लकार:)			
प्रथमपुरुष:	पठति	पठत:	पठन्ति
मध्यमपुरुष:	पठसि	पठथ:	पठथ
उत्तमपुरुष:	पठामि	पठाव:	पठाम:
(पिब्) (लट्लकार:)			
प्रथमपुरुष:	पिबति	पिबत:	पिबन्ति
मध्यमपुरुष:	पिबसि	पिबथ:	पिबथ
उत्तमपुरुष:	पिबामि	पिबाव:	पिबाम:

❑

14. अस्माकं देश:–भारतम्

❑ अभ्यासकंठी

1. (क) हिमालय पर्वत: शत्रुभ्य: **देशं** रक्षति।
(ख) भारतस्य भूमि: विविधानां रत्नानां **जननी** अस्ति।
(ग) देवा: अपि भारत देशस्य **प्रशंसां** कुर्वन्ति।
(घ) भारतवर्षे अनेका: **धर्मावलम्बिन:** वसन्ति।

2.

अस्माकम्	हमारा
स्वर्गात्	स्वर्ग से
शत्रुभ्य:	शत्रुओं से
प्रवहन्ति	बहती है
करिष्याम:	करेंगे

3. भारतस्य संस्कृति: धर्मपरम्परा च श्रेष्ठे: स्त:।
भारतस्य भूमि: विविधानां रत्नानां जननी अस्ति।
भारतदेश: स्वर्गात् अपि श्रेष्ठतर: अस्ति।
भारतवर्षे अनेका: धर्मावलम्बिन: वसन्ति।
भारतवर्षे विविधा: जातय: स्नेहेन निवसन्ति।

4. (क) भारतस्य उत्तरस्यां दिशि हिमालय पर्वत: अस्ति।
(ख) भारतस्य भूमि: विविधानां रत्नानां जननी अस्ति।
(ग) भारतदेश: स्वर्गात् अपि श्रेष्ठतर अस्ति।
(घ) वयं सदा स्वदेशस्य रक्षां करिष्याम:। ❑

15. श्रेष्ठः बालकः

❒ अभ्यासकंठी

1. (क) (अ) (ख) (ब) (ग) (स)

2. (क) सूर्योदयात् (ख) उद्यानं (ग) अल्पाहारं, फलानि
(घ) पुस्तकं (ङ) मधुरं

3.

आदर्श:	**उत्तम**	उत्थाय	**उठकर**	कृत्वा	**करके**
आदाय	**लेकर**	ध्यानेन	**ध्यान से**	किञ्चित्	**कुछ**

4.

बालकः	बालकौ	बालका
छात्रः	छात्रौ	छात्राः
जलेन	जलाभ्याम्	जलैः
स्नानागारः	स्नानागारे	स्नानागाराणि
दुग्धम्	दुग्धे	दुग्धानि

5. 1. श्रेष्ठः बालकः सदा सूर्योदयात् पूर्व शय्यां त्यजति।
2. सः प्रातःकाले भ्रमणाय उद्यानं गच्छति।
3. श्रेष्ठः बालकः स्नानं कृत्वा अल्पाहारं करोति।
4. सः प्रतिदिनं समयात् किञ्चित् पूर्वमेव विद्यालयम् आगच्छति।
5. श्रेष्ठः बालकः गृह-कार्यं प्रतिदिनं करोति।

6. (क) सः समयात् पूर्वमेव विद्यालयम् गच्छति।
(ख) सः केनापि सह कलहं न करोति।
(ग) सः ध्यानेन पुस्तकं पठति।

❒

अर्द्धवार्षिक परीक्षा प्रतिदर्श प्रश्न-पत्र

(अध्याय 1-8)

1.

	'अ'		**'ब'**
(क)	पुस्तकम्	(i)	पत्ता
(ख)	कन्दुकम्	(ii)	फूल
(ग)	वायुयानम्	(iii)	पहिया
(घ)	पुष्पम्	(iv)	किताब
(ङ)	चक्रम्	(v)	हवाई जहाज
(च)	पर्णम्	(vi)	गेंद

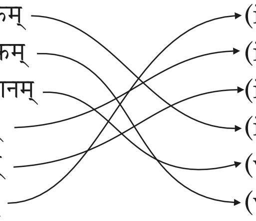

2.

3. (क) एषा **का** अस्ति?
एषा **काक:** अस्ति।

(ख) सा **का** अस्ति?
सा **अजा** अस्ति।

(ग) **एषा** का अस्ति?
एषा **पिपीलिका** अस्ति।

(घ) **सा का** अस्ति?
सा **कलिका** अस्ति।

4. (क) कलिका (ख) चटका (ग) एषा (घ) सा
(ङ) का (ङ) बालिका

5. (क) एतत् आम्रम् अस्ति।
(ख) तत् छत्रम् अस्ति।
(ग) एतत् कमलम् अस्ति।
(घ) तत् शाकम् अस्ति।
(ङ) एतत् पुस्तकम् अस्ति।

6. (क) छात्र पढ़ता है।
(ख) मोर नाचता है।
(ग) बालक दौड़ता है।
(घ) यह खेलता है।
(ङ) वह हँसता है।

❑

वार्षिक परीक्षा प्रतिदर्श प्रश्न-पत्र

(अध्याय 9–15)

1. (क) (अ) (ख) (ब) (ग) (स)

2. (क) देशं (ख) जननी (ग) प्रशंसां (घ) धर्मावलम्बिन:

3. (क) गच्छामि (ख) लिखाव: (ग) गच्छाम: (घ) पठामि
(ङ) क्रीडथ (च) पश्यसि (छ) हसथ: (ज) पठाम:

4.

गम् (गच्छ) (लट्लकार:)	**एकवचनम्**	**द्विवचनम्**	**बहुवचनम्**
प्रथमपुरुष:	गच्छति	गच्छत:	गच्छन्ति
मध्यमपुरुष:	गच्छसि	गच्छथ:	गच्छथ
उत्तमपुरुष:	गच्छामि	गच्छाव:	गच्छाम:
'पठ' (लट्लकार:)			
प्रथमपुरुष:	पठति	पठत:	पठन्ति
मध्यमपुरुष:	पठसि	पठथ:	पठथ
उत्तमपुरुष:	पठामि	पठाव:	पठाम:
(पिब्) (लट्लकार:)			
प्रथमपुरुष:	पिबति	पिबत:	पिबन्ति
मध्यमपुरुष:	पिबसि	पिबथ:	पिबथ
उत्तमपुरुष:	पिबामि	पिबाव:	पिबाम:

5. (क) यूयम् → पठसि 1. यूयम् क्रीडथ।
(ख) युवाम् → गच्छथ: 2. त्वम् पठसि।
(ग) त्वम् → क्रीडथ 3. युवाम् गच्छथ:।
(घ) युवाम् → हसथ: 4. युवाम् हसथ:।

6. (क) गच्छति गच्छन्ति (ख) धावति धावन्ति
(ग) पठति पठन्ति (घ) आगच्छति आगच्छन्ति
(ङ) कूजति कूजन्ति

❑